

Задаева Алмагүл Абдоллаевнаның

«8D01702 – Орыс тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясына
АНДАТПА

Зерттеу тақырыбы: «Білім мазмұнын жаңарту жағдайында болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің сапасын қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік негіздері»

Зерттеудің мақсаты: Білім мазмұнын жаңарту жағдайында болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру сапасын теориялық тұрғыда негіздеу және оны әдістемелік қамтамасыз ету.

Зерттеу нысаны: Болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімін кәсіби даярлау үдерісі.

Зерттеу пәні: Білім мазмұнын жаңарту жағдайында болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі.

Зерттеу гипотезасы: Егер тұтас педагогикалық үдерісте кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың әдістемелік сүйемелдеу жағдайлары жаңартылып, яғни оқу үдерісі студенттердің субъектілік ұстанымын іске асыратын әдістер мен құралдармен толықтырылып, кәсіби-тәжірибелік бағыттағы үлгіленген қызмет арқылы ұйымдастырылса, онда бұл сапаны қалыптастыру тиімді болады. Себебі мұндай жағдайда болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің тұлғалық өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік беретін рефлексивтік кеңістік құрылады.

Зерттеудің мәселесі, нысаны, пәні мен мақсатына сәйкес төмендегідей **міндеттер** айқындалды.

– сапаны қамтамасыз ету мәселесін негіздеу, жетекші әдіснамалық тәсілдерді айқындау, болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің сапасын бағалау стратегиялары мен құралдарын талдау;

– болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің мәнін, құрылымын және мазмұнын айқындау;

– білім мазмұнын жаңарту жағдайында болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру сапасын қамтамасыз ету моделін негіздеу;

– білім мазмұнын жаңарту жағдайында болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесін әзірлеу және оны тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында тиімділігін тексеру.

Зерттеудің жетекші идеясы – кәсіби іс-әрекеттің модельденген жағдайында тәжірибеге бағытталған тапсырмалар арқылы өзінің тәжірибесі мен іс-әрекетін саналы әрі сын тұрғысынан талдау болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің сапасын қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізін О.С. Анисимов, Р.Ж. Аубакирова, Ю.И. Безуглов, Л.П. Безуглова, С.Г. Вершловский, Б.С. Гершунский, В.И. Жұмағұлова, В.И. Загвязинский, Г.А. Қажығалиева, Ю.А.

Конаржевский, Н.В. Кузьмина, А.К. Маркова, В.А. Метаева, Л.М. Митина, В.В. Молчановский, К.М. Мұхамеджанов, А.К. Мынбаева, В.Н. Ротова, М.Ш. Сагаутдинова, Н.А. Селезнева, В.А. Сластенин, И.П. Смирнов, М.И. Станкин, А.И. Субетто, Л.В. Чупрова, О.В. Ершова еңбектері, сондай-ақ лингвист-мұғалімді даярлауда тұлғалық әлеует пен кәсібилікті қалыптастыру мәселелері бойынша М.Л. Воронцовтың еңбектері құрайды.

Зерттеу гипотезасын тексеру және қойылған міндеттерді шешу үшін келесі **зерттеу әдістерінің кешені** қолданылды: *теориялық әдістер*: талдау, синтез, жинақтау, нақтылау, салыстыру, модельдеу; *эмпирикалық әдістер*: сауалнама, тестілеу, педагогикалық эксперимент, *статистикалық*: Манн-Уитнидің U-критерийі мен Вилкоксонның T-критерийі.

Зерттеу кезеңдері мен рәсімдері: зерттеу жұмысы 2020–2025 жылдар аралығында кезең-кезеңімен жүргізілді.

Аналитикалық-әдіснамалық кезең (2020–2021 жж.)

Бұл кезеңде білім мазмұнын жаңарту жағдайында болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық негіздері зерделенді; зерттеудің ғылыми аппараты анықталды; констатациялық эксперименттің мазмұны әзірленді.

Жобалау және енгізу кезеңі (2021–2022 жж.)

Бұл кезеңде білім мазмұнын жаңарту жағдайында болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру моделінің тиімділігі құрылып, тәжірибе жүзінде тексерілді; кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың мазмұны мен тәсілдері айқындалды; бастапқы деректер нақтыланып, түзетулер енгізілді.

Бақылау-тексеру кезеңінде (2022–2023 жж.) эксперименттік жұмыстың нәтижелеріне талдау жасалып, олар жүйеленіп, жалпыланды.

Жалпылау кезеңінде (2024–2025 жж.) зерттеу нәтижелері жүйеленіп, тереңдетілген тұрғыда интерпретацияланды, халықаралық ғылыми конференцияларда олардың апробациясы жүргізілді, сондай-ақ жұмыстың негізгі қағидалары рецензияланатын ғылыми басылымдарда жарияланды. Диссертациялық зерттеу материалдарын түпкілікті рәсімдеу аяқталып, қарастырылып отырған ғылыми мәселені одан әрі зерделеудің перспективалық бағыттары айқындалды.

Зерттеу базасы: тәжірибелік-эксперименттік жұмыс Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті (ЭТ – 51 адам) және Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (КТ – 50 адам) базасында жүргізілді. Зерттеуге барлығы 101 студент қатысты. Эксперименттік топта зерттеудің толық циклі (констаттаушы, қалыптастырушы және бақылау кезеңдері) жүзеге асырылды, ал бақылау тобында авторлық әдістеме енгізілместен бастапқы және қорытынды диагностика жүргізілді.

Қорғауға шығарылатын негізгі қағидалар:

1. Білім беру мазмұнының жаңартылуы жағдайында болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімін кәсіби даярлау сапасы кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың әзірленген моделін енгізу, практикалық бағыттағы

тапсырмаларды пайдалану және оның қалыптасу деңгейлерін диагностикалау жүйесін қолдану арқылы қамтамасыз етіледі.

2.Болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық алғышарттары ретінде құзыреттілікке негізделген және аксиологиялық (құндылықтық) тәсілдер жиынтығы қарастырылады.

3.Болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің құзіреттілік сапасын қамтамасыз етудегі құзыреттілік және аксиологиялық тәсілдерді біріктіру кәсіби құзыретті құзыреттілік негізін құрайтын филологиялық білімдерді, дағдылар мен дағдыларды игеруге, сондай-ақ кәсіби міндеттерді тиімді және табысты орындауға қажетті тұлғалық маңызды тәжірибені меңгеруге бағытталған іс-әрекетті мотивтердің тұрақты жиынтығы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

4.Болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру сапасын қамтамасыз ету моделі – өзара байланыстағы құрылымдық-функционалдық блоктар жүйесі болып табылады. Бұл модельдің құрамына мыналар кіреді: *мақсатты блок*, ол әлеуметтік тапсырысты және мақсатты айқындайды; *мазмұндық блок*, кәсіби құзыреттіліктің құрылымын бейнелейді; *үдерістік блок*, кезеңдерді, тәсілдерді және педагогикалық шарттарды сипаттайды; *бағалау-нәтижелік блок*, нәтижелер мен олардың бағалау деңгейлерін қамтиды; *талдамалық блок*, болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің білім беру сапасын қамтамасыз етудегі оқу-әдістемелік қолдаудың әдістері мен бағалау көрсеткіштерін, сондай-ақ олардың арасындағы жүйекұраушы байланыстарды сипаттайды.

Зерттеудің негізгі нәтижелерінің сипаттамасы

Қойылған мақсат пен міндеттерге сәйкес зерттеу барысында келесі нәтижелерге қол жеткізілді:

1. Қазақстан Республикасының білім беру саясаты контекстінде болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби даярлығының сапасын қамтамасыз ету мәселесі негізделді; «білім беру сапасы» ұғымының мазмұны білім беру үдерісі мен нәтижесінің тұлға, қоғам және мемлекет қажеттіліктеріне сәйкестігі ретінде нақтыланды; жетекші әдіснамалық тұғырлар (құзыреттілік және аксиологиялық) айқындалды; сапаны қамтамасыз етудің нормативтік стратегиялары мен құралдары (МЖМБС, Ұлттық және салалық біліктілік шеңберлері, «Педагог» кәсіби стандарты, білім беру бағдарламасы) анықталып, олар кәсіби даярлықты мониторингтеу мен бағалауды қамтамасыз ететіні көрсетілді.

2. Болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің мәні, құрылымы және мазмұны айқындалды. Кәсіби құзыреттілік теориялық білімді, практикалық дағдыларды, іс-әрекет тәжірибесін және тұлғалық маңызды қасиеттерді біріктіретін күрделі жеке-психологиялық құрылым ретінде анықталды, ол болашақ мұғалімнің кәсіби қызметті жүзеге асыруға дайындығын қамтамасыз етеді. Кәсіби құзыреттіліктің құрылымдық-мазмұндық сипаттамасы бөлініп көрсетілді, оған лингвистикалық, жалпы гуманитарлық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік, коммуникативтік

құзыреттер, сондай-ақ рефлексия мен педагогикалық бағыттылық кіреді. Қазақстан Республикасындағы орыс тілінің мәртебесі ерекшелігін және жаңартылған білім беру мазмұнының талаптарын бейнелейтін жүйеқұраушы компоненттер (әлеуметтік сұраныс, мақсаттар, функциялар және кәсіби қызмет кезеңдері) айқындалды.

3. Болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру сапасын қамтамасыз етудің құрылымдық-функционалдық моделі негізделді. Модель мақсаттық, мазмұндық, үдерістік, бағалау-нәтижелік және аналитикалық компоненттерді қамтиды, бұл кәсіби даярлау үдерісінің басқарылуын және диагностикалануын қамтамасыз етеді. Кәсіби құзыреттіліктің қалыптасу критерийлері (аксиологиялық, когнитивтік, іс-әрекеттік, рефлексивті-трансценденттік, бағалау), көрсеткіштері мен деңгейлері (нормативтік-репродуктивтік, белсенді-ізденістік, шығармашылық-интеллектуалдық) анықталды, бұл болашақ мұғалімдерді даярлау сапасына мониторинг жүргізуге мүмкіндік береді.

4. Болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың кезеңдік әдістемесі әзірленіп, эксперименттік тұрғыда тексерілді. Әдістеме мотивациялық-бағдарлау, практикалық-бағытталған және болжамдық кезеңдерді қамтиды.

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс Қазақстан Республикасының педагогикалық жоғары оқу орындарының базасында жүргізілді (n=101). Бақылау кезеңінің нәтижелері эксперименттік топта статистикалық тұрғыдан мәнді өзгерістердің болғанын көрсетті: нормативтік-репродуктивтік деңгейдің үлесі 43%-ға төмендеді, белсенді-ізденістік деңгей 28%-ға, ал шығармашылық-интеллектуалдық деңгей 15%-ға артты. Бұл кәсіби құзыреттіліктің құндылықтық және рефлексивтік компоненттерінің жоғарылағанын дәлелдейді. Нәтижелердің сенімділігі Манн-Уитнидің U-критерийі және Вилкоксонның T-критерийін қолдану арқылы расталды. Бақылау тобында елеулі өзгерістер анықталған жоқ.

Алынған нәтижелердің жаңалығы мен маңыздылығын негіздеу.

Алынған нәтижелердің ішінде 1-нәтиже елеулі жаңалығы мен маңыздылығымен ерекшеленеді. Онда Қазақстан Республикасының білім беру саясаты контекстінде болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби даярлығының сапасын қамтамасыз ету жүйелі түрде негізделген. Нәтижесінде «білім беру сапасы» ұғымының мазмұны оқу үдерісі мен нәтижелерінің тұлға, қоғам және мемлекет қажеттіліктеріне сәйкестігі ретінде нақтыланды, зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде құзыреттілік және аксиологиялық тұғырлар айқындалды, сондай-ақ сапаны қамтамасыз етудің нормативтік стратегиялары мен құралдары (МЖМБС, Ұлттық және салалық біліктілік шеңберлері, «Педагог» кәсіби стандарты, білім беру бағдарламалары) анықталды. Алынған тұжырымдар орыс тілі мен әдебиеті мұғалімін даярлау жүйесін басқарылатын және нормативтік тұрғыдан верификацияланатын кәсіби білім беру моделі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

2-нәтиже ғылыми және практикалық маңыздылыққа ие, өйткені ол болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігінің мәнін

нақтылап, оның құрылымдық-мазмұндық сипаттамасын ашады. Бұл ретте Қазақстан Республикасындағы орыс тілінің мәртебесі мен жаңартылған білім беру мазмұнының талаптары ескерілген. Құзыреттілік құрылымында лингвистикалық, жалпы гуманитарлық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік және коммуникативтік құзыреттер, сондай-ақ рефлексия мен педагогикалық бағыттылық жүйелендірілген. Аталған нәтиже болашақ мұғалімнің кәсіби дайындығы туралы тұтас түсінік қалыптастырып, білім беру бағдарламаларын жобалау мен оқу нәтижелерін айқындауда қолданылуы мүмкін.

Жаңа әрі маңызды тұжырымдар 3-нәтижеде көрініс тапқан, онда болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру сапасын қамтамасыз етудің құрылымдық-функционалдық моделі ұсынылған. Модель мақсаттық, мазмұндық, үдерістік, бағалау-нәтижелік және аналитикалық компоненттерді, сондай-ақ құзыреттіліктің қалыптасу критерийлерін, көрсеткіштері мен деңгейлерін қамтиды. Ұсынылған шешім жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде кәсіби даярлау үдерісінің диагностикалануын және басқарылуын қамтамасыз етеді.

4-нәтиже қолданбалы сипатқа ие және болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың әзірленген кезеңдік әдістемесінің тиімділігін дәлелдейді. Эксперименттік деректер (n=101) эксперименттік топта нормативтік-репродуктивтік деңгей үлесінің статистикалық тұрғыдан елеулі төмендегенін, ал белсенді-ізденістік және шығармашылық-интеллектуалдық деңгейлердің артқанын көрсетті, ал бақылау тобында елеулі өзгерістер байқалмады. Манн-Уитни және Вилкоксон критерийлерін қолдану арқылы расталған алынған нәтижелер әзірленген әдістемені Қазақстан Республикасында педагог кадрларды даярлау практикасына енгізудің тиімділігін негіздейді.

Зерттеу бағытының ғылым мен мемлекеттік бағдарламалар дамуымен сәйкестігі.

Зерттеу жұмысының негізгі бағыттары Қазақстан Республикасының келесі нормативтік-құқықтық және стратегиялық құжаттарына сәйкес келеді:

- «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңы;
- Қазақстан Республикасының жоғары білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты;
- «Педагог» кәсіби стандарты;
- «Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы;
- Қазақстан Республикасындағы педагогикалық білім беру мәселелеріне қатысты қабылданған мемлекеттік бағдарламалар мен нормативтік құжаттар.

Сонымен қатар, зерттеу тақырыбы Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 11 шілдедегі №151-І «Қазақстан Республикасындағы тілдер туралы» Заңына (2024 жылғы 20 тамыздағы өзгерістер мен толықтырулармен) және 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес келеді.

Докторанттың жарияланған еңбектерге қосқан үлесі.

Диссертация тақырыбы бойынша барлығы 10 ғылыми жұмыс

жарияланды, оның ішінде *Scopus* мәліметтер базасына енгізілген халықаралық рецензияланатын журналда процентиі 59 болатын *1 мақала* жарық көрді.

1. Innovative educational technologies as a factor in ensuring the quality of training for teachers of Russian language and literature. (2025). Periodicals of Engineering and Natural Sciences, 13(4), 887-898. (Zadayeva A. 80%), (Zhumagulova V., Nurmakhova Zh., Seidullayeva G., Kenzhebekova A. 20%).

Білім және ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету комитеті мен ҚР Оқу-ағарту министрлігі ұсынған басылымдарда жарияланған 3 мақала:

2. Вопросы обеспечения качества подготовки будущих учителей русского языка и литературы. «ҚР ҰҒА хабаршысы» ғылыми журналы, №4(398), «Педагогика» сериясы. 2022, Б.78-93. (Задаева А.А. 100 %).

3. Организационно-методическое обеспечение образовательной программы «Русский язык и литература». Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология сериясы. №143 (2). 2023 г. Б.111-125. (Задаева А.А. 80 %), (Жумагулова В.И., Куриленко В. Б., Сейдуллаева Г.А. 20%).

4. Fundamentals of Quality Assurance in the Higher Education System. Pedagogy and Psychology. № 3(60). 2024, P.66-75. (Zadayeva A.A. 80 %), (V.Zhumagulova, A.Satbekova, G.Seidullayeva 20 %)

Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциялар материалдарында 5 мақала:

5. Научно-теоретические подходы к развитию языковых компетенций полиязычного педагога. «Ғылым әлемінде: филология, лингводидактика және аударматану мәселелері» атты студенттердің, магистранттар мен аспиранттардың V халықаралық ғылыми-зерттеу жұмыстары байқауының материалдары, «Шет тілдерін оқытуды ұйымдастырудың лингводидактикасы мен әдістемесі» секциясы, 2021 жылғы 20 наурыз, Ресей, Чебоксары қ., Б.165–169. (Задаева А.А. – 90%), (Ахметова Ж.Б. – 10%).

6. Структура и содержание учебной литературы по русскому языку и литературе в подготовке педагогических кадров. «Әдебиеттану мен тіл білімінің өзекті мәселелері, тілді және әдебиетті оқыту әдістемесі» атты студенттер, магистранттар мен жас ғалымдарға арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, атақты ғалым, әдебиет сыншысы, профессор Х.Н.Садыковтың 85 жылдық мерейтойына арналған, Алматы, 2021 жылғы 28 сәуір. Б. 266-271. (Задаева А.А. – 100%).

7. Роль учебно-методического комплекса в обеспечении качества образования при подготовке учителей русского языка и литературы. «Көптілді білім беру – азаматтық авиация саласында кадрлық әлеуетті қалыптастырудың негізі: өзекті мәселелер, ізденіс және даму болашағы» атты студенттер мен жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, Алматы, 2022 жылғы 8 сәуір. Б. 346-349. (Задаева А.А. – 100%).

8. Сущность понятия «методическое обеспечение» учебного процесса. «Әдебиеттану мен тіл білімінің өзекті мәселелері, тілді және әдебиетті оқыту әдістемесі» атты студенттер, магистранттар мен жас ғалымдарға арналған

халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, Алматы, 2022 жылғы 20 мамыр. – 247-253 б. (Задаева А.А. – 100%).

9. О содержании образовательных программ «Русский язык и литература» в педагогических вузах. Зерттеушілер мен оқытушыларға арналған «Филология мен журналистиканың өзекті мәселелері» атты III халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары, профессор Л.И. Абдуллинаның құрметіне арналған, Өскемен, 2024 жыл. Б. 350-356. (Задаева А.А. – 80%), (Жумагулова В.И. – 20%).

Шетелдік ғылыми журналда жарияланған 1 мақала:

10. Using the Poetic Corpus of Abay for the Quality Training of Philologists. Journal of Posthumanism, 5(6), 2025. P. 257-265. (Zadayeva A. 20%, (Pirmanova K.K., Madiyeva G.B, Serikbayeva A.D, Tokmyrzayev D.O, Ongalbek A.A., Ualikhan A.B. - 70%).

Диссертацияның көлемі мен құрылымы.

Диссертация кіріспеден, үш бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған дереккөздер тізімінен және қосымшалардан тұрады. Жұмыс компьютерде терілген 169 беттен тұрады және 9 сурет пен 16 кестемен безендірілген.